

Свещ. Козма (Красимир) Поповски (София)

НЕИЗВЕСТНИ И МАЛКО ИЗВЕСТНИ РЪКОПИСИ НА ЗОГРАФСКАТА СВЕТА ОБИТЕЛ

1. Поглед върху изследванията на Зографската ръкописна сбирка

Ръкописната сбирка на Зографската света обител се е сформирала през десетвековното съществуване на манастира. През този продължителен исторически период манастирът е преживял редица превратности, които са дали отражение върху състоянието на неговата библиотека. Например според «Сказанието за зографските мъченици» в края на XIII в. заедно с изгорените монаси в кулата са унищожени и 193 тома от библиотеката. През следващите столетия манастирското книгохранилище отново се сдобива с богата библиотека. За това можем да съдим по косвени данни от Възраждането (XVIII и XIX в.), от които научаваме, че различно количество ръкописи са били подарени, откупени или отнесени от различни пътешественици, или по една или друга причина унищожени в самия манастир.

1.1. Първи сведения и научни съобщения

Първите научни сведения за славянските ръкописи в Зографския манастир дава руският изследовател Виктор Григорович. В своя очерк той споменава за 100 ръкописа¹. Малко по-обстоятелствено той се спира на прочутото Зографско глаголическо Евангелие. След него по-подробна информация за ръкописите дава Константин Дмитриев-Петкович, който през 1852 г. обикаля манастирските книгохранилища и проучва славянските кодекси. Въпреки своето желание да състави подробен опис, той не успява да го публикува. Няколко години по-късно в своя статия той споменава само за някой от най-ценните ръкописи: Зографското Евангелие, Лалоевия Апостол, Евтимиевия Служебник и редица други документи². Петкович споменава, че в манастира се съхраняват към 200 ръкописа³.

През следващите десетилетия на XIX в. интересът към ръкописната сбирка се повишава многократно. Манастирът е посетен от изследователи като П. Севастиянов, ахимандрит Порфирий Успенски, който в своя пътепис⁴ споменава за 49 ръкописа, но и взима със себе си редица фрагменти⁵.

¹ Григорович В. Очерк путешествия по Европейской Турции. 2-е изд. М., 1877. С. 54–63.

² Дмитриев-Петкович К. Обзор афонских древностей. Приложение к VI-му тому Записок Императорской академии наук № 4. СПб., 1865.

³ Кодов Х., Райков Б., Кожухаров С. Опис на славянските ръкописи в библиотеката на Зографския манастир. София, 1985. С. 13.

⁴ Второе путешествие по Святой горе Афонской архимандрита, ныне епископа, Порфирия Успенского в годы 1858, 1859 и 1861 и описание скитов афонских. М., 1880.

⁵ Райков Б., Кожухаров С., Миклас Х., Кодов Х. Каталог на славянските ръкописи в библиотеката на Зографския манастир в Света гора. София, 1994. С. 9.

Непосредствено след него в манастирското хранилище работи и архим. Леонид Кавелин. Той дава кратък обзор за някой от най-цените паметници, съхранявани в манастира: Радомировия Псалтир, Драгановия Миней, Евтимиевия свитък, Лалоевия Апостол и др⁶. Един от най-старите и ценни паметници в Зограф пък е открит от руският славист и палеограф П. Лавров — т. нар. Зографски листове от XI в. съдържащи част от монашеските правила на св. Василий Велики⁷.

1.2. Описи и каталози на сбирката

Въпреки съществуващият научен интерес едно по-цялостно представяне на Зографската ръкописна сбирка се осъществява чак в началото на XX в. Пръв това прави българският изследовател Антон Стоилов, той съобщава за 257 ръкописа в книгохранилището, но по-подробно описание дава само на 25 от тях (пергаментните) и на 7 фрагмента⁸. Това описание е сравнително кратко и схематично, а има и доста неточности. Скоро след него с тази задача се заема руският славист и българист Григорий Илински. През 1907 година той изготвя кратък каталог, където описва 185 ръкописа от XIII–XVII в., като посочва и паралели с описа на Стоилов⁹. Но и този каталог е доста лаконичен в своите описания, а има и редица неточности в датировките на ръкописите.

Чак след седемдесет години започва работата по описване на Зографското ръкописно наследство на едно по-високо научно и методологическо ниво. В средата на 70-те години на XX век манастирът е посетен от слависта Хайнц Миклас с цел проучване на славянските книгохранилища. В своята уточняваща статия Миклас описва състоянието на библиотеката (посочва, че там се съхраняват 289 ръкописа и фрагменти) и дава уточняващи бележки върху описите на Стоилов и Илински (за 181 ръкописа)¹⁰. Съставя и схема на топографското положение на славянската ръкописна сбирка.

Пръв цялостен каталог обаче излиза едва през 1994 година. Той е съставен от българските учени Райков, Кодов, Кожухаров и Х. Миклас¹¹, които са работили в манастира през 1978/79 г. Освен това през 1985 г. те публикуват първият том от опис, замислен да разкрие в пълнота ръкописната сбирка. Включените в каталога описания обхващат 286 ръкописи и фрагменти, като авторите пишат, че не са включили в тази бройка само музикалните ръкописи¹². За жалост тяхната работа прекъсва поради различни обстоятелства.

⁶ Леонид, архим. Историческое обозрение афонских славянских обителей: болгарской — Зографа, русской — Русика, сербской — Хилендаря. Отд. оттиск из Херсонских Епархиальных ведомостей. Херсон, 1867. С. 1–93.

⁷ Бояджиев А. Зографски листове // Светогорска обител Зограф. София, 1995. Т. I. С. 67.

⁸ Стоилов А. П. Преглед на славянските ръкописи в Зографския манастир // Библиотека: Прилож. на «Църковен вестник». София, 1903. Кн. 7–9. С. 117–160.

⁹ Ильинский Г. Рукописи Зографского монастыря на Афоне // Известия Русского археологического института в Константинополе. София, 1908. Т. 13. С. 253–276.

¹⁰ Miklas H. Ein Beitrag zu den slavischen Handschriften uf dem Athos // Paleobulgarica. 1977. № 1. P. 65–75.

¹¹ Райков Б., Кожухаров С., Миклас Х., Кодов Х. Каталог на славянските ръкописи...

¹² Пак там. С. 11

Неизвестни и малко известни ръкописи...

От това кратко представяне на историята на проучванията на манастирското книгохранилище се вижда, че различните изследователи посочват различено количество на ръкописите. В много от случаите те не са разполагали с достатъчно време спокойно и подробно да проучат цялата сбирка. Издадените от тях каталожни описания имат един основен недостатък — те са доста кратки и схематични и идентифицирането на някой от ръкописите *in situ* след това се оказва трудно. Същото в известна степен се отнася и до споменатия Каталог на славянските ръкописи. Той е завършен в България без възможност авторите му да направят нужните справки и уточнения със самите ръкописи. По тези причини ръкописната сбирка на Зографска света обител си остава в голяма степен непозната и непроучена.

2. Новооткрити и каталогизирани фрагменти и ръкописи

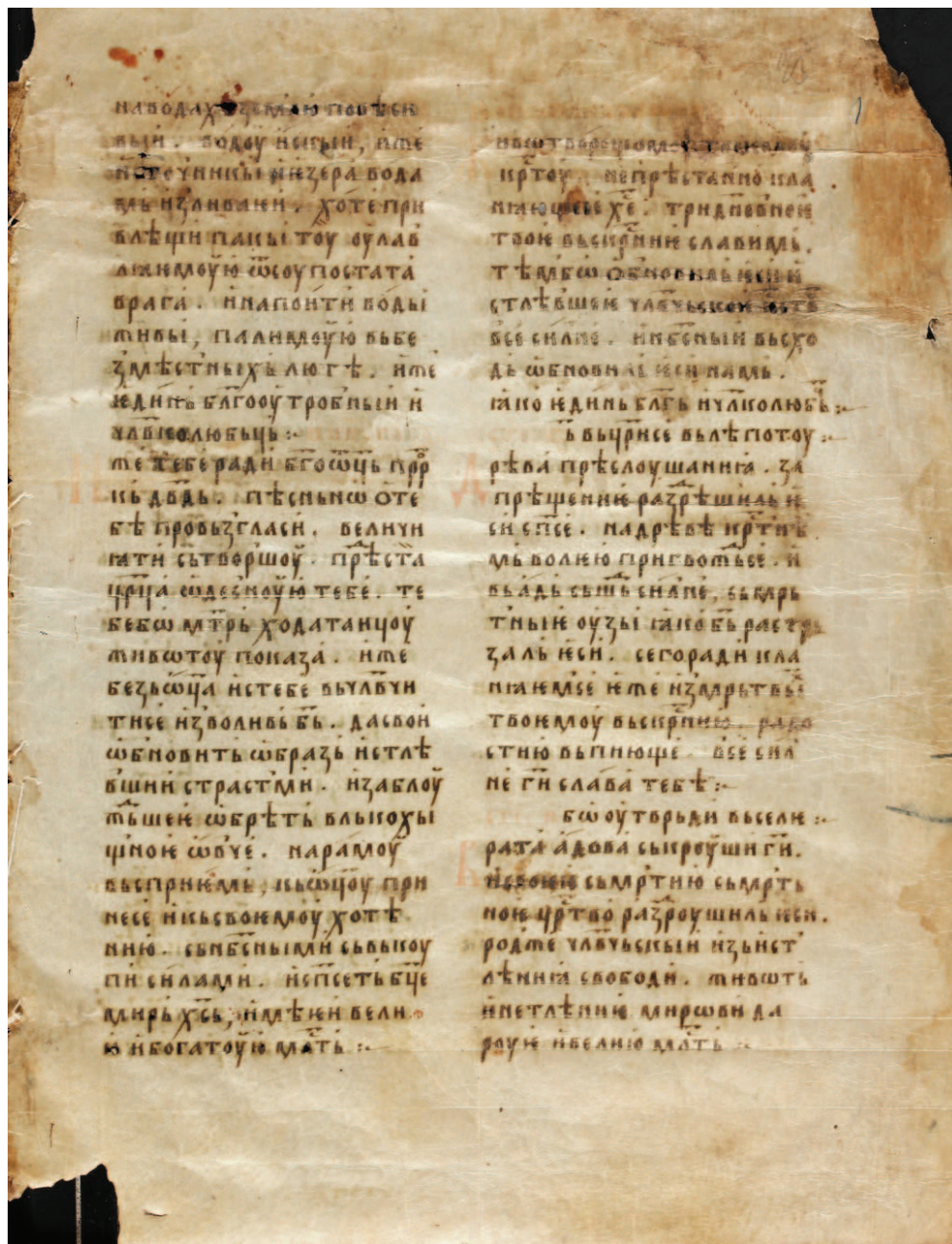
Преди няколко години по инициатива на зографското братство започна дигитализирането на ръкописната сбирка на манастира. Паралелно с това тече и подготовка на ново помещение, където да бъдат преместени ръкописите за по-доброто им и отговарящо на съвременните критерии съхранение. В процеса на дигитализирането на ръкописите и преглеждането на фонда на библиотеката се откриха някои фрагменти и ръкописи, които не са били включени в Каталога на Райков, Кодов и Кожухаров (последния актуален каталог). Някой от тях бяха идентифицирани по описите на Илински и Стоилов, но точното определяне на всички фрагменти по съществуващите описания се оказа невъзможно. Разбира се, допускаме, че описаните по-долу фрагменти са известни на отделни учени, посещавали Зографската библиотека, но не открихме публикации или съобщения, свързани с всички тях.

За описанието на новите зографски фрагменти и ръкописи сме се ръководили от желанието да продължим труда на нашите предшественици, създали вече известния каталог на славянските зографски ръкописи¹³. Като най-пълен и систематичен за сега каталог той съдържа описания на 286 ръкописа и фрагмента от манастирската сбирка. За да не става в бъдеще объркване, ние дадохме продължаваща номерация на фрагментите и ръкописите, като се надяваме така те да станат част от бъдещото преработено и допълнено издание на каталога.

¹³ Райков Б., Кожухаров С., Миклас Х., Кодов Х. Каталог на славянските ръкописи...

2.1. Описание на нови и малкоизвестни зографски фрагменти

❖ Зограф 287

Ил.1. Зограф 287. Л. 1а

Неизвестни и малко известни ръкописи...

Заглавие и датиране	Цветен триод (Пентикостар). Началото на XIV в., първа половина.
Външно описание	<i>1 л. пергамент</i> ; 295 × 227 мм; текста е в две колони по 30 реда.
Материал	Добре обработен, не много дебел пергамент. Леко прокъсан по краищата, има остатъци от връв, с която вероятно са били съединени тетрадите.
Писмо	Среден прав полуустав с развита система от надредни знаци — ударения и придихания
Правопис	Правописът е <i>сръбски</i> едноеров (само малък ер), безюсов. Крайният Ъ е заместен с паерчик (ъ). Ъ е на етимологическото си място, засилена йотация на а и ѳ. Ударенията са поставен почти навсякъде последователно. Думите с начални гласни са с придихания.
Съдържание	Съдържа края на вечернята, от славата на Господи възвах до седалните стихирни на утренията на съботата на 5-тата неделя след Пасха.

Не можахме да идентифицираме фрагмента по съществуващите описи и известните ни публикации.

В периода на подготовка на настоящата статия установих, че Зограф 287 е много сходен с пергаментен фрагмент на манастира Св. Пантелеймон в Атон. Фрагментът е под №81¹⁴, един лист от Постен триод от средата на XIV в. След сравняването на почерците¹⁵ и на някои от палеографските особености¹⁶ можем да се приеме, че двата фрагмента са дело на един и същ писач и са от един комплект богослужбни книги.

В две статии А. Турилов доказва връзката на Пантелеймоновия фрагмент №81 с едно пергаментно бифолио от колекцията на Дмитриевски (БАН, Дмитриевский 47, 2 л.) и с половин лист от сбирката на Тирич (ЗМЈ, Тирич 2)¹⁷. Следователно се получава, че вече са ни известни 3 ½ л. от Цветен триод (Пентикостар) и 1 л. от Постен триод¹⁸ с произход Атон (вероятно Хилендар) от първата половина на XIV в., писани от едни писач, отразяващи новата светогорска

¹⁴ Каталог рукописей, печатных книг и архивных материалов Русского Свято-Пантелеимонова монастыря на Афоне / сост. монах Ермолай (Чежия), ред. Ж. Л. Левшина, А. А. Турилов. Святая Гора Афон, 2013. С. 63. (Русский Афон XIX–XX вв.; т. 7, ч. 1).

¹⁵ Изказваме благодарност на о. Ермолай (Чежия) и на братството на Свято-Пантелеимоновата светогорска обител, че ни предоставиха по-качествено изображение, което да използвам.

¹⁶ Размер на листа Зограф 287 — 295 × 227 мм.; РПМА 81 — 315 × 200 мм. Текста е в две колони по 30 реда, размера на буквите е около 3 мм.

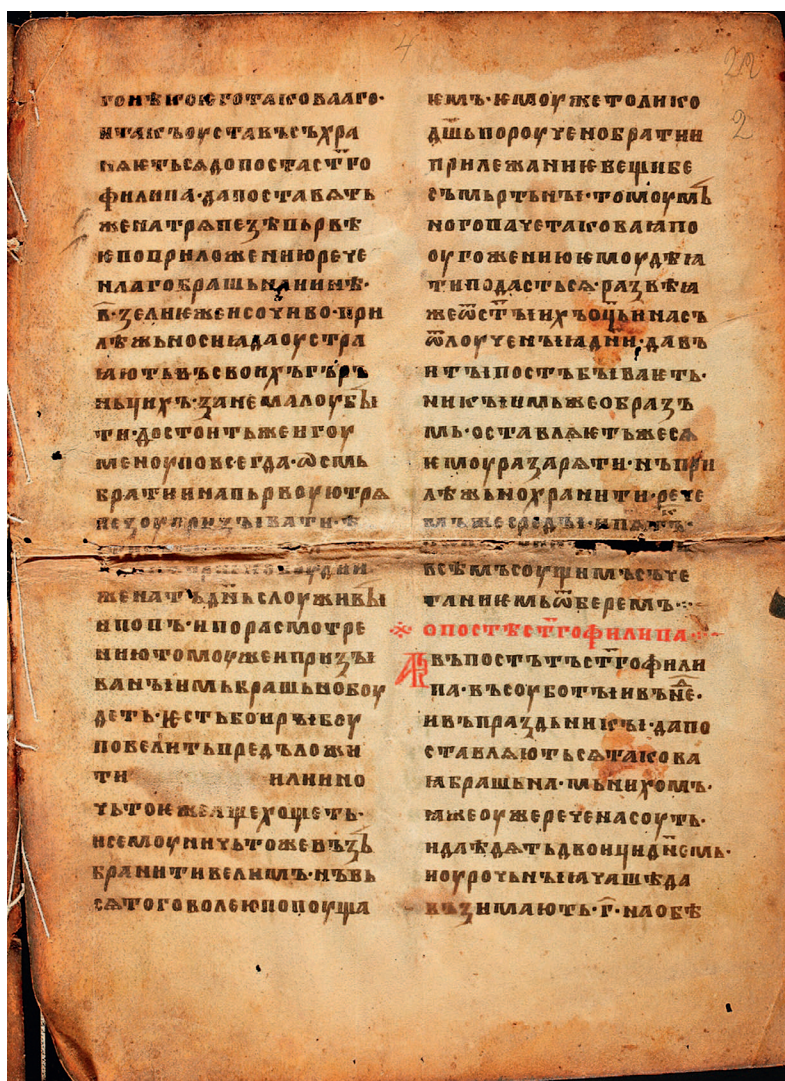
¹⁷ Турилов А. А.: 1) К отождествлению частей некоторых фрагментированных сербских рукописей XIV в. // АП. 2004–2005. Бр. 26–27. С. 129–131; 2) Сербские отрывки XIII–XVI вв. в собрании русского Пантелеимонова монастыря на Афоне (Ч. 1: Рукописи XIII–XIV вв.) // АП. 2006. Бр. 28. С. 61–62.

¹⁸ Постен триод, част от утренията в петък на 4-та Неделя на поста; Дмитриевский 47 — Цветен триод, част от утренията в петък и вечернята в събота на 4-та Неделя след Пасха; Зограф 287 — Цветен триод, част от вечернята и утренията в събота на 5-та Неделя след Пасха; ЗМЈ, Тирич 2 — Цветен триод, част от утренията на Неделя на всички светии.

Свещ. Козма (Красимир) Поповски (София)

редакция на триодните песнопения¹⁹. Общото между различните откъслечи е, че най-вероятно са били част от подвързиите на различни други кодекси. Може да се посочат и редица ръкописи с много близки и подобни почерци датирани от същия период: НБКМ І380, ББАН 19, както и Хил. 14, 422, 471²⁰. Едно специално изследване би могло да установи точната взаимовръзка на отделните фрагменти с групата от сходни ръкописи и евентуалният им автор и произход.

❖ Зограф 288

Ил. 2. Зограф 288. Л. 2а

¹⁹ По мнението на Н. Б. Тихомиров *вж.*: Турилов А. А. Сербские отрывки... С. 62, 73 (примеч. 54).

²⁰ Цветковић Б. Тириђеви хиландарски одломци из збирке Завичајног музеја у Јагодини // АП. 1994. Бр. 16. С. 96.

Неизвестни и малко известни ръкописи...

Заглавие и датиране	Типик (указания за поста). Началото на XIII в.
Външно описание	<i>2 л. пергамент</i> ; 280 × 200 мм; текстът е в две колони по 28 реда.
Материал	Добре обработен пергамент, по краищата прокъсан, на места текстът се чете трудно, защото листите са прегънати и вероятно са били в подвързията на друга книга.
Писмо	Прав устав, началните инициали са изписани с червено мастило с двоен контур, без да са запълнени с мастило в страни от основния текст.
Правопис	Правописът е <i>руски</i> двуеров, едноюсов — малка носовка ѡ — фонетична стойност а, стои на мястото на а и ѡ); сонантичните р и л се пишат ѡр, ѡл; среща се пълногласие — оро, оло; последователно писане на еровете в слаба позиция; последователност в йотация; случай на замяна на ѣ с малка носовка (ѡ) — ѣдѡтъ; на места ѣ се заменя с ѣ. Думите в 3 л. ед.ч. и 3 л. мн. ч. имат окончание тъ.
Съдържание	Фрагментът съдържа указания за Рождественският пост (<i>наречен тук Филипов, както е по-архаичното му название</i>) и – от празника на св. Алексей, човек Божий до Велики четвъртък.

Фрагментът е отбелязан от Стоилов под № 2, но неправилно наречен Триод²¹, фигурира и в описа на Г. Илински под № 145. В изданието на Пентковски на Типика на патриарх Алексей Студит фрагментът е използван за различията (№ 8, с. 179). Авторът отбелязва, че използва копията от архива на А. Дмитриевски²². В момента листите са пришити един към друг с бял конец и имат номерация с молив в горния десен ъгъл. Правилната има подредба, обаче според съдържанието им е **2 л. и 1 л.**, както вижда и по изданието на текста на А. Пентковски²³. Съществува и още едни известен фрагмент идентичен със зографския, той се намира в ГИМ в колекцията на Барсов под № 1153²⁴, отъждествен наскоро от Е. Уханова.

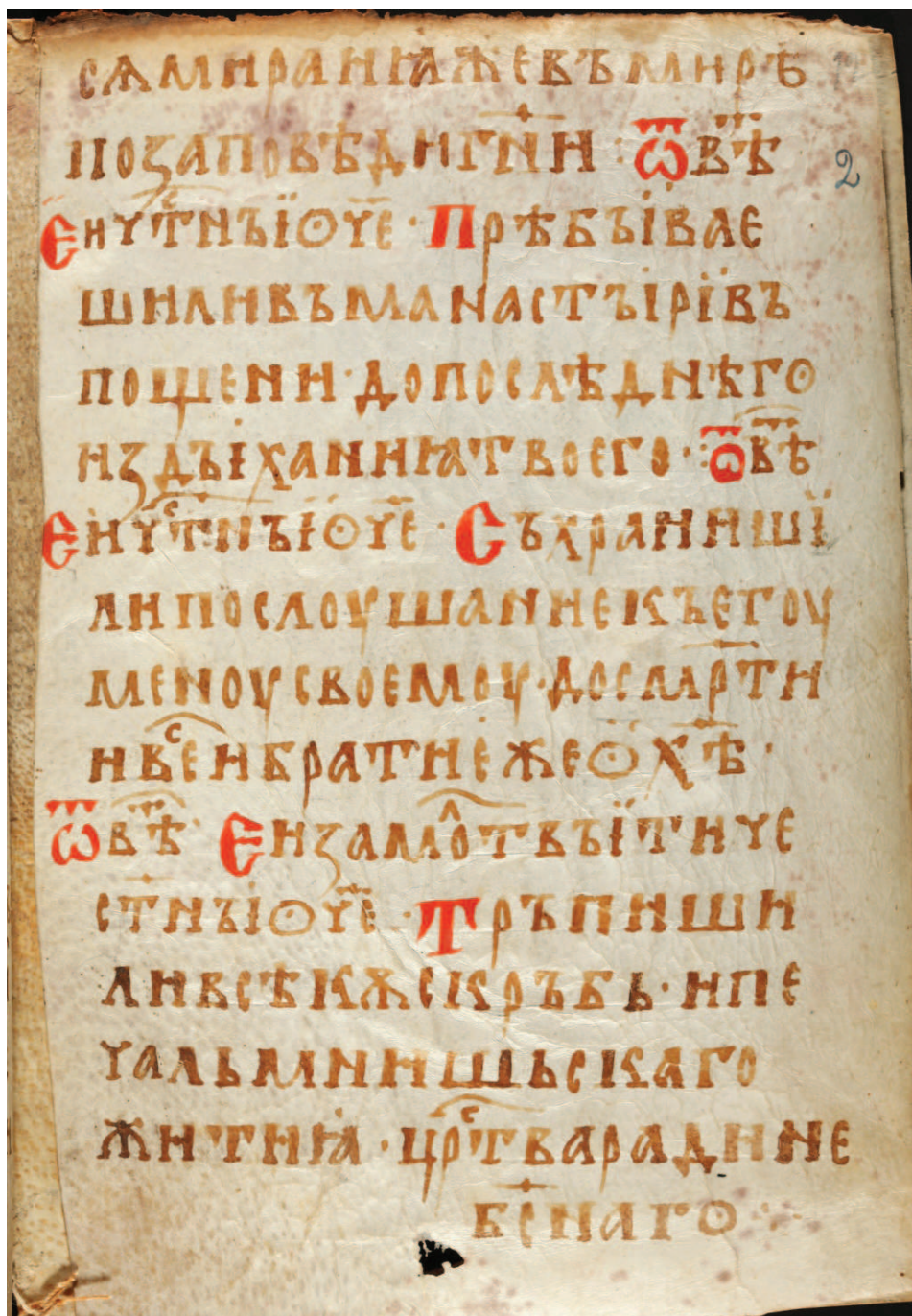
²¹ Стоилов А. П. Преглед на славянските ръкописи... С. 158.

²² Пентковский А. М. Типикон патриарха Алексия Студита в Византии и на Руси. М., 2001. С. 179–180.

²³ Пак там. С. 373–374 (л. 2а и б); 376–377 (л. 1а и б).

²⁴ Уханова Е. В. К вопросу о древнейшем славянском богослужении на Афоне: исчезнувший древнерусский список Студийского устава последней четверти XII в. // ВВ. 2007. Т. 66. С. 235–245.

❖ Зограф 289

Ил. 3. Зограф 289. Л. 2а

Неизвестни и малко известни ръкописи...

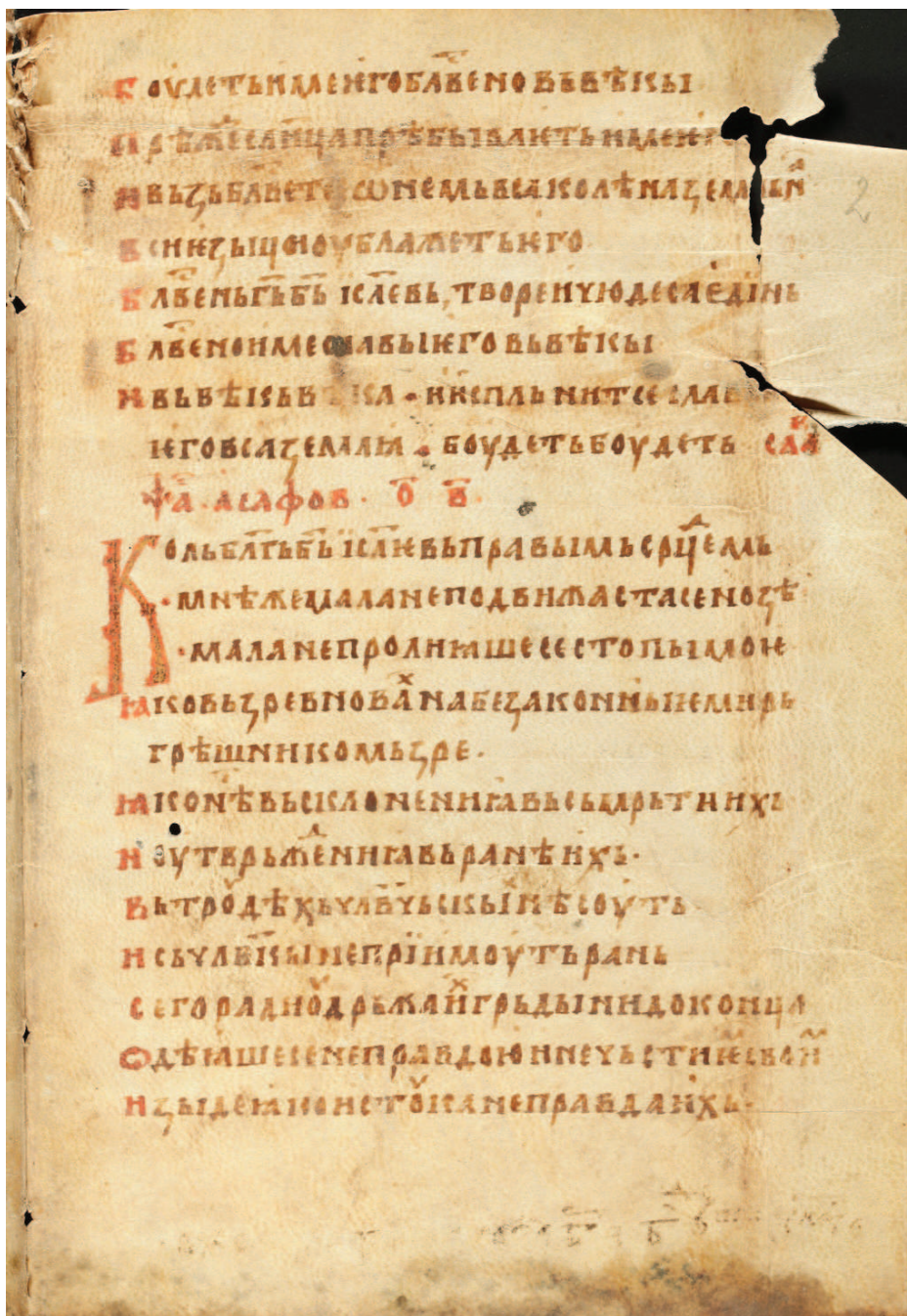
Заглавие и датиране	Требник (Чин на монашеско пострижение). Датиран от XIII в.
Външно описание	<i>3 л. пергамент</i> ; 180 × 132 мм; една колона от по 12 и 15 реда.
Материал	Пергаментът не е добре обработен, с дупки, последният лист в долния си край е защитен с гърбът не е изписан.
Писмо	Едър прав устав, има няколко вида о, о, о — широко тясно и едноточно. Без надредни знаци освен с точка над ъ; десетичното і с трема. На места където трябва да се йотува е сложена точка.
Правопис	Правописът е <i>български</i> (архаичен) двуеров, двуюсов; има изпадане на слабите ерове в силни позиции; наблюдава се смесване на носовките по-често ж вместо ѡ и ѡ вместо ѣ); непоследователно смесване на ѣ с ѡ. Типична черта е замяната на и с ѣ при думи от гръцки произход, напр. <i>ѣгоуѡнѣ</i> . Друг случай е замяната на ѡ с ѣ в <i>причьсти</i> ; срещат се често лигатурни надписания на т и и. Наблюдава се изясняване на ѣ в ѣ — <i>чьсты — чьсты</i> . Замяна на ѡ — и и замяна на ѡ — ѣ
Съдържание	Фрагментът съдържа диалога между игумена и приемащия монашество и е част от т.нар <i>оглашение</i> , което постригващият казва към новопосветения брат.

Ръкописът е отбелязан в описите на Стоилов (№ 4, с. 159) и Илински (№ 113а). Текстът е издаван наборно по снимки (от Хилендарския научен архив в Охайо) от Мариана Цибранска-Костова²⁵. По това издание е включен в изследването на Хр. Тончева-Тодорова за старобългарската редакция на този чин²⁶. Не е напълно ясно дали текстът на фрагмента принадлежи към т. нар. архаична редакция (Синайския Евхологий и НБКМ 961), или към новопреведената през XIV в. нова редакция (НБКМ 605, Хил. 167) на приемането на монашеска схима. Със своите структурни и лексикални особености той заема едно междинно и същевременно изолирано положение, въпреки приликите си с ръкописи и от двете редакции.

²⁵ Цибранска-Костова М. Зографски фрагмент от XIII век с чин за монашеска схима // Духовна култура. 2001. Кн. 10. С. 25–32.

²⁶ Тончева-Тодорова Хр. Развой на старобългарските чинопоследования за встъпване в монашество през X–XVII в. Пловдив, 2004. С. 46–49.

❖ Зограф 290

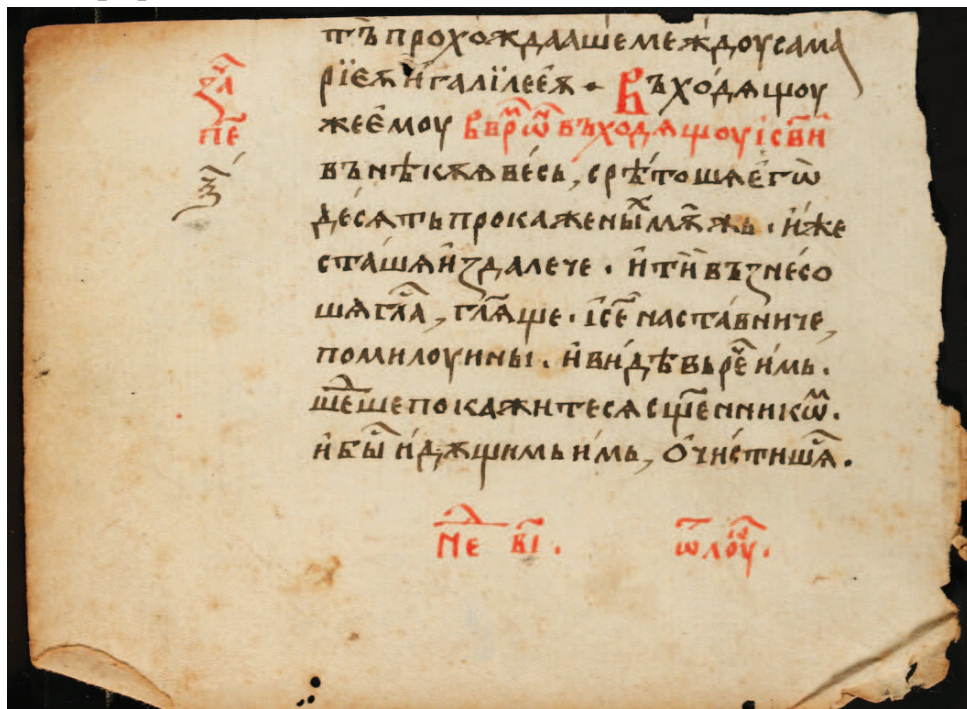
Ил. 4. Зограф 290. Л. 2а

Неизвестни и малко известни ръкописи...

Заглавие и датиране	Псалтир (фрагмент) от началото на XIV в.
Външно описание	4 л. пергамент; 205 × 140 мм; по 21 реда на лист.
Материал	Пергаментните листи са прегъвани и зацапани дотолкова, че текстът трудно се разчита на места, явно листата са били част от подвързията на някой кодекс.
Писмо	Прав дребен устав, широко о, и оу. Срещат се надредни знаци - точка над: ю, ү, ї, ѿ с точка и двуочно ѿ. Началните букви на стиховете са изписани с червенослов.
Правопис	Правописът е сръбски едноеров ъ, безюсов. Няма смесване на ъ с я. Два вида и — осмично (и) и десетично (і). Отбелязва се интересна замяна на ч — ц — облачи.
Съдържание	Непоследователни листи от Псалтир, съдържа: Пс 67, Пс 72, Пс 76 и Пс 77 (стихове 36–54).

Този фрагмент не е идентифициран по други съществуващи описи или публикации.

❖ Зограф 291

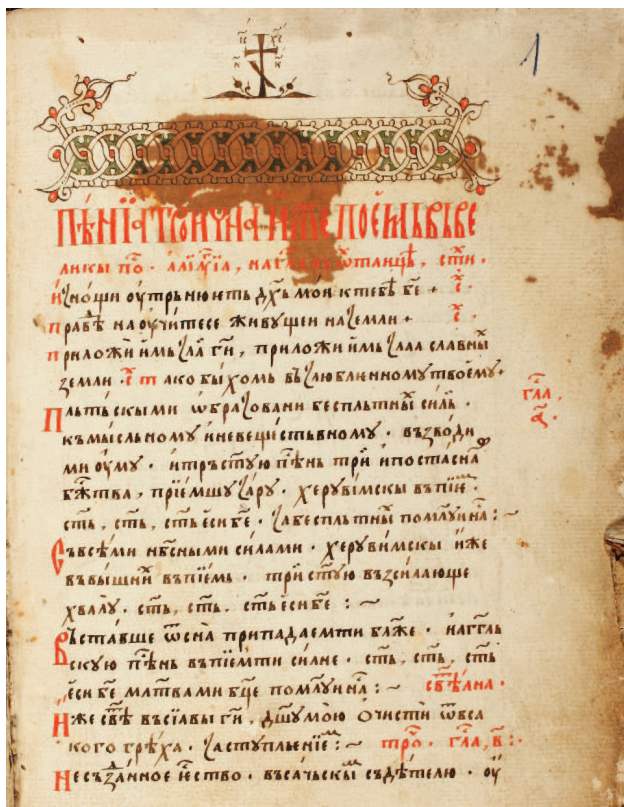
Ил. 5. Зограф 291. Л. 1а

Свещ. Козма (Красимир) Поповски (София)

Заглавие датиране	Изборно Евангелие (фрагмент), края на XIV в. началото на XV в.
Външно описание	1 л. хартия (половин лист); 112 × 150 мм; по 10 реда.
Материал	Хартия, няма следи от водни знаци.
Писмо	Полуустав, с надредни знаци, широко е, ударенията не са последователни.
Правопис	Правописът е <i>среднобългарски</i> двуеров, двуусов. Големият ъ се употребява в предлози и в средата на думата; малкият ъ в края на думата, смесване на носовките след гласна — вместо ъж — ѡ. Използва се широко е; има употреба на чк на етимологическото си място.
Съдържание	Съдържа част от Евангелие според Матей (17: 14–23) за 10 Неделя след Петдесетница и част от Лука (17: 12–19) за Неделя на 10-те прокажени.

Фрагментът не е идентифициран по други съществуващи описи или публикации.

❖ Зограф 293

Ил. 6. Зограф 293. Л. 1а

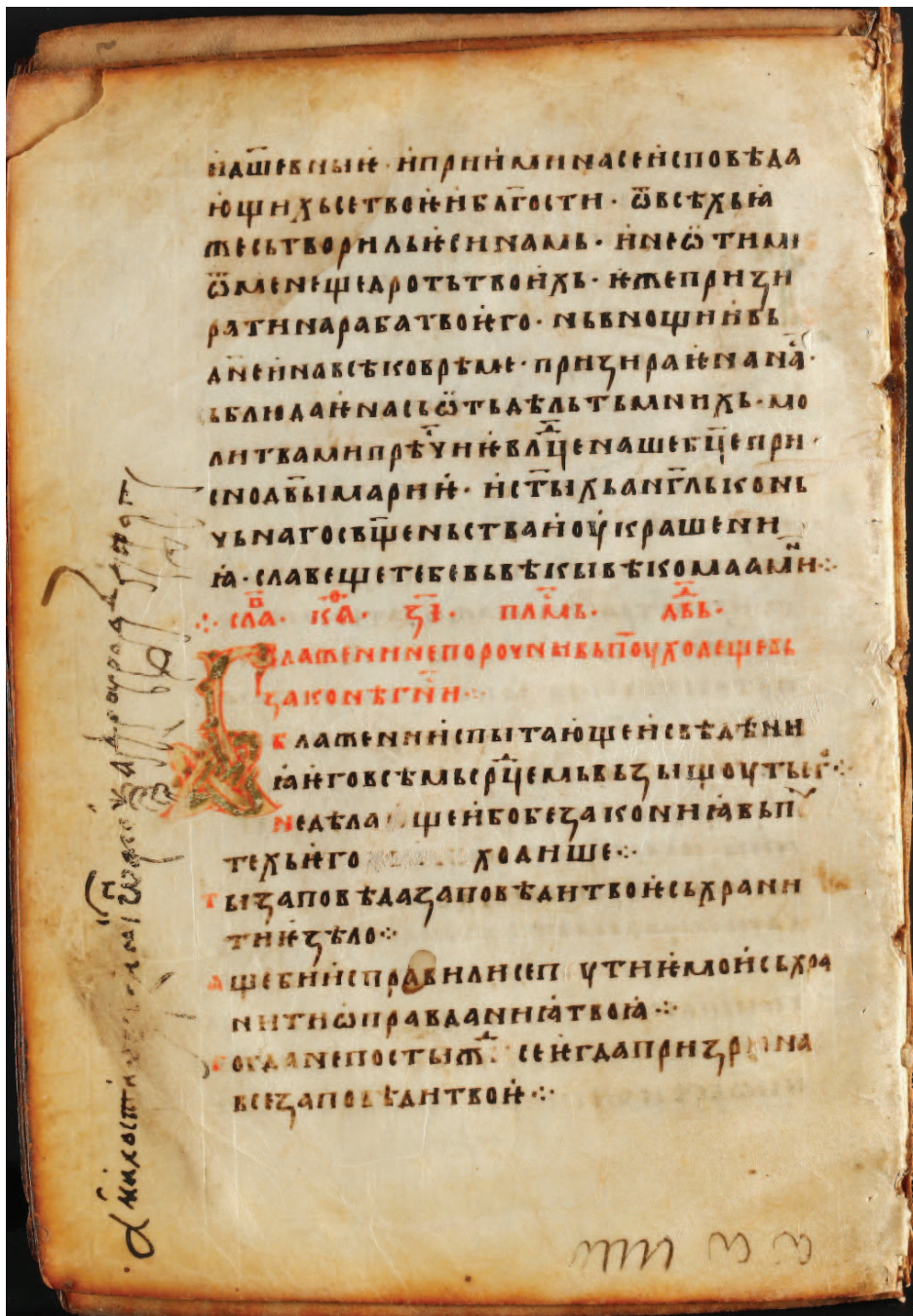
Неизвестни и малко известни ръкописи...

Заглавие и датиране	Постен триод , началото на XVII в.
Външно описание	<i>234 л. хартия</i> ; 305 × 200 мм; по 25 реда. Добре съхранен ръкопис с оригинална подвързия: дъски облечени с кожа — с украса, кръст с орнаменти около него, линейни и плетенични елементи в украсата.
Материал	Хартия здрава и плътна, водни знаци: котва в кръг, с ромб от долната страна, от горната трилистна детелина (ок. 1609 г.) ²⁷ . Има втори вид по-фина хартия в началото и в края на ръкописа без водни знаци. Не са открити точни съответствия по известните ни филиграноложки албуми, но подобните знаци сочат началото на XVII в.
Украса	Цветна заставка в началото, плетеница в балкански стил типична за периода. Червени слабо украсени инициали в основния текст.
Писмо	Писмото е прав полуустав, изписано с два почерка: първият се среща в началото, където са написани троичните тропари, а вторият от началото на Неделя на митаря и фарисея до края на ръкописа.
Правопис	Правописа е <i>сръбски</i> , <i>ресавски</i> двуеров, безюсов. Малкият ъ се употребява в края на думите и след сонантични р и л; голям ъ в предлози и представки; употреба и на паерчик; ѳ се употребява на етимологическото си място; употреба на йотувано ю; няколко знака за отбелязване на о – ѳ, ѱ, двойно Ѱ (като полегнала осмица) на мястото на ѱ; употреба на надредни знаци: трите вида ударения (остро, тежко и извито); единични случай на изпадане на силен ер в суфикса — чловѣколюбѣць.
Съдържание	Ръкописът съдържа не пълн Постен триод: л. 1а–3а — Троичните канони на осемте гласа. л. 4а–220б — Службите от Неделя на митаря и фарисея до Съботата на третата неделя на поста. л. 221а–234б — Седалните на осемте гласа от октоиха.

Ръкописа има пагинация с химикал с едри цифри в горния десен ъгъл. На задната корица е написано, че съдържа *234 листа*. На предната корица с дребен шрифт, различен от този на номерацията на листите е записано, че ръкописът е бил в килията, някога обитавана предимно от български монаси, днес към м-ра Пантократор. Няма сведения кога е постъпил в Зограф.

²⁷ Подобен на: Nikolaev V. Watermarks of the Ottoman Empire. Sofia, 1954. Т. 1. № 153, 154.

❖ Зограф 295

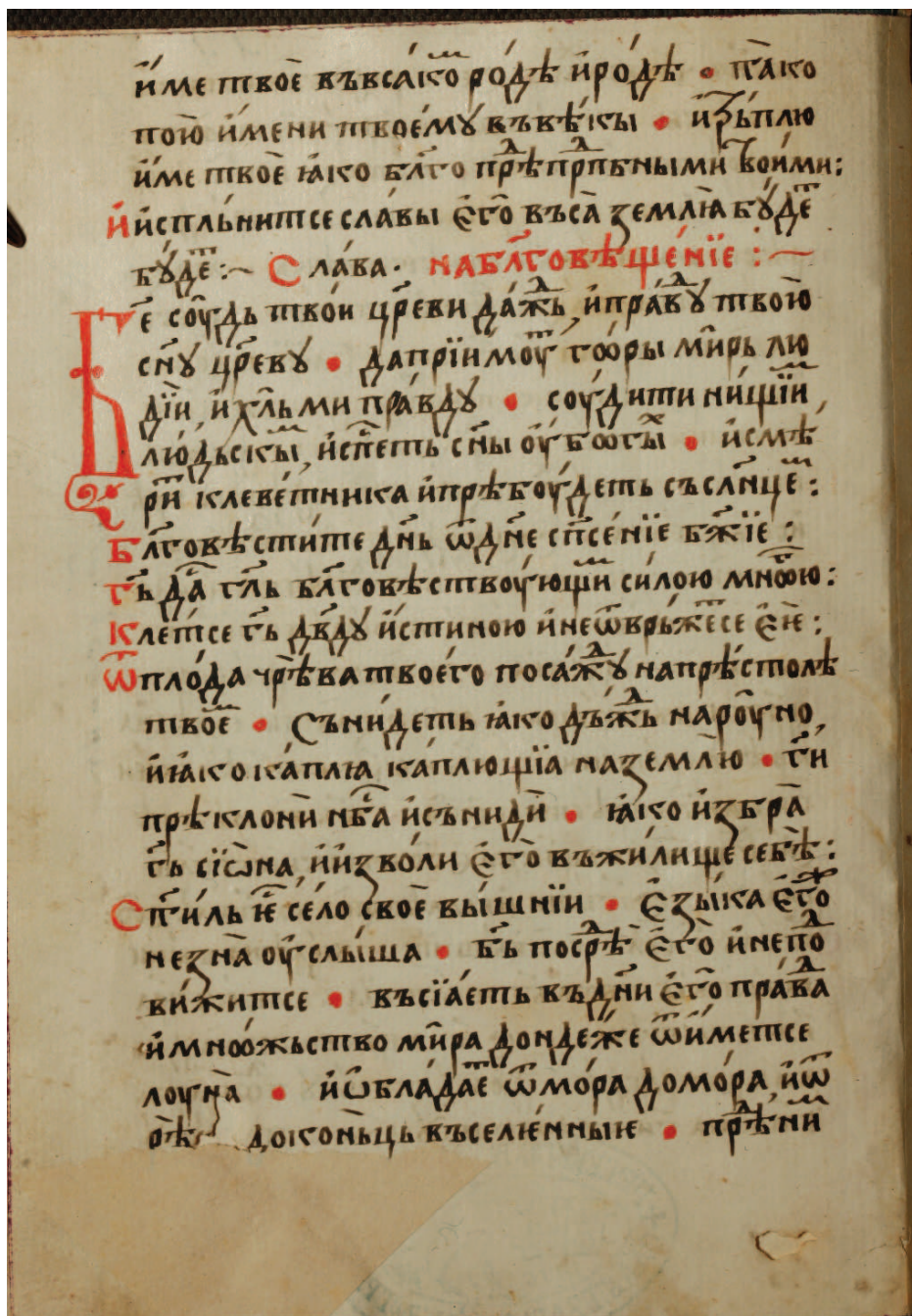
Ил. 7. Зограф 295, Л. 106

Неизвестни и малко известни ръкописи...

Заглавие и датирание	Псалтир (следовен) от XIII в.
Външно описание	<i>10 л. пергамент</i> ; 180 × 123 мм; 24 реда на лист.
Материал	Пергамент, добре обработен, жълтеникав на цвят, многократно обрязване на листите.
Мастило	Черно за основният текст и червено за началните букви на стиховете и литургическите бележки.
Украса	Цветни (червено, златно и зелено) инициали в началото на псалмите и молитвите в тератологичен стил.
Писмо	Дребен прав полуустав.
Правопис	Правописът е <i>сръбски</i> , едноеров ъ, безюсов (ж — оу; л — ѐ); без изясняване на еровете; няма смесване на ꙗ и ѓ; няма употреба на з или ꙗ заменено е със знака земля (ꙗ), малкият ъ в слаба позиция изпада, но непоследователно; има употреба на ѿ и ѿ в началото на думите и на ѿ; йотувани гласни ѓ и љ, в ръкописа личат следи от юсов извод; надредни знаци: точка над някой гласни; точка над йотувано љ и г; над ѿ и ѓ една или две точки; над ю; на л. За е добавен стих 94 на Пс 118 — с малка носовка и голям ѡ без надредни знаци от началото на XIV в.
Съдържание	Части от псалми тропари и молитви след катизмите: Пс 106: 11–34, Пс 108: 24–31 — тропари и молитва, Пс 113: 15–26, Пс 114 — целият, Пс 115: 1–2 — край на молитва (на катизма 16?), Пс 118: 1–138.

Ръкописът има две номерации, които не съответстват на съдържанието. Правилната им подредба, възстановена след точното разчитане на текста е: 6-7-8-10-5-1-2-9-3-4. Ръкописът фигурира в описите на Стоилов (№ 6.1, с. 158) и Илински (№ 49).

❖ Зограф 297

Ил. 8. Зограф 297. Л. 96

Неизвестни и малко известни ръкописи...

Заглавие и датиране	Часослов (не пълен), датиран от втората половина XVII в. (<i>подвързан със старопечатен Часослов</i>)
Външно описание	25 л. хартия ; 185 × 135 мм; по 20 реда.
Материал	Хартия здрава плътна, воден знак (корона със звезда) от втората половина XVII в. (1660–1670) ²⁸ .
Мастило	Черно за текста и червено за началните инициали.
Украса	Началните инициали с растителни елементи произлизащи от долния край на буквата.
Писмо	Прав полуустав.
Правопис	Правопис <i>сръбски (ресавски)</i> , двуеров, безюсов. Честа употреба на двойно ѿ като полегнала осмица. Малкият ѷ се употребява в края на думите и след сонантични р и л; големият ѷ в предлози и представки. Има употреба и на паерчик, на двуочно ѿ; Има надредни знаци: ударения и придихания също и лигатури за Тр, Тв, рѡѡ (радѡѡ).
Съдържание	Л. 1–10а — (<i>без начало</i>) Полиелейни псалми за празнични служби. Л. 10б–12а — Междучасие на 1-ви час. л. 12б–13б — Междучасие на 3-ти час. л. 14а–15а — Междучасие на 6-ти час. л. 15б–18а — Междучасие на 9-ти час. л. 18а–25а — Велико вечерие.

Ръкописът е без начало и край и е подвързан със старопечатен Часослов. В печатното издание и ръкописа последованията се дублират. Засега остава неизяснен въпросът, защо ръкописният фрагмент е подвързан със старопечатната книга. На началната страница на старопечатният часослов е написана с молив годината 1529. Не успяхме да открием такова издание по достъпните ни справочници. По общи белези обаче, то много прилича на изданията на Божидар Вукович. На ръкописа има поставена Зографска сигнатура (*III.a.3*), която се среща в описа на Илински под №141, но явно това е грешка, понеже посоченото там не съответства на изследвания кодекс.

3. Заключение Според Каталога на славянските ръкописи в библиотеката на Зографския манастир²⁹ ръкописите преди XIV век са само 10 на брой. Като 3 от тях са фрагменти от 1 до 4 листа, един от ръкописите е с приблизително половината от предполагаемият му обем (№ 39), а на останалите липсват по 1-2 коли.

²⁸ Станкович Р: 1) Водени знаци Хиландарских српских рукописа XIV–XV в. Београд, 2007. № 947; 2) Водени знаци Хиландарских српских рукописа XVI в. Београд, 2010. № 644 (различна контрамарка); 3) Филигранолошки опис и албум грчких рукописа XV–XIX в. ЦСВП «Проф. Иван Дуйчев». София, 2006. № 390.

²⁹ Райков Б., Кожухаров С., Миклас Х., Кодов Х. Каталог на славянските ръкописи... С. 440.

Свещ. Козма (Красимир) Поповски (София)

С новооткритите фрагменти се увеличава количеството на ръкописите преди XIV в. с още пет, а броят на ръкописите от следващите векове нараства с още два. По наши данни се очаква при пълната инвентаризация на зографското книгохранилище да се открият още ръкописи и фрагменти. Пълното проучване и анализиране на сега представените ръкописи ще спомогне за изясняване на състоянието на манастирското книгохранилище след неговото възстановяване в края на XIII век. Нужно е и допълнително изследване на вече известни манастирски ръкописи за тяхното по-точно описание и откриване на връзки със сродни на тях ръкописи в други книгохранилища. Това ще ни даде повече знание за цялостната сбирка на манастира и изясняване на културната и книжовна история на светогорската Зографска обител.

Summary

Rev. Kozma (Krasimir) Popovski Unknown and Lesser-Known Manuscripts from the Zograf Monastery

The present text introduces several unknown and lesser-known manuscripts and fragments from the Zograf Monastery in Mount Athos. Thus far the monastery manuscripts included in catalogues and descriptions are 286 and only 10 of them are before the XIV century. Now the number of the manuscript fragments from the XIII century raises by 3 (Zograf 288, Zograf 289, Zograf 295), those from the XIV century by 2 (Zograf 287 and Zograf 290) and one fragment dating at the border of the XIV–XV centuries (Zograf 291). There are also two manuscripts from the XVII century (Zograf 293 and Zograf 297). Five of the newly described manuscripts are written on parchment. All manuscripts are liturgical – two Psalters, two Triodions, a Typicon, a Gospel (for liturgical use) and an Euchologion. A connection was determined between the fragment from the Pentecostarion (Zograf 287) with its other pieces from the Russian athonite monastery St. Panteleimon, from the collection of A. A. Dmitrievski in St. Petersburg and from the collection of Tirich in Serbia (Jagodina)